

SAMM EDASI KOHANIMEDE UURIMISE TEEL

Evar Saar. Võrumaa kohanime analüüs enamlevinud nimeosade põhjal ja traditsioonilise kogukonna nimesüsteem. Dissertationes philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 22. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, [2008], 237 lk. + CD.

Tartu Ülikooli filoloogiaväitekirjade sarjas on ilmunud Võru Instituudi teaduri Evar Saare doktoritöö, mis käsitleb Võrumaa kohanimesid ja mida autor kaitses edukalt 16. detsembril 2008. aastal Tartu Ülikooli juures. Töö juhen-

daja oli professor Karl Pajusalu ja oponent Helsingi Ülikooli dotsent, kohanimeuurija dr Ritva Liisa Pitkänen. Et töö kaitsmiseks määratud aeg on väga piiratud, siis seal ei tulnudki kõik selle väärtused ja nüansid piisavalt esile. Seetõttu on minu kirjutis peamiselt raamatust.

Evar Saare väitekirj on mahukas töö, mis jätkab eesti kohanime regioonalse uurimise suunda Lõuna-Eesti alalt. Ainestiku on autor Võrumaalt ise kogunud ja osaliselt on see ilmunud Eesti põhikaardil, lisaks on valminud

ajaloolise Võrumaa kohanime andmebaas (AVKA). Kogumistöö ja objekti paigaldus on olnud põhjalik ning üksikasjalik (nagu CD-lt näha, on autor vajalikuks pidanud täpsustada Peeter Pälli kohanime andmebaasis kasutatud kohanime liigikoodi). Ainestik on igati esinduslik. Väitekiri on Võrumaa kohanimeainestiku lingvistilise töötlemise esimene etapp. „Alles siis, kui on olemas mitmete erinevate alade kohanimesid käsitlevad uurimused, on võimalik üksikasjalisemalt kindlaks teha eesti kohanime tekke ja arengu üldised seaduspärasused, kogu keelealale ühised jooned ning eri paikkondade kohanime omavahelised suhted, erinevused ja erinevuste suhteline vanus eri murrete ja murderühmade toponüümikas.”¹

Vaadeldav töö koosneb sissejuhatusest, viiest peatükist, kokkuvõttest ja kirjanduse loetelust. Lisades on AVKA andmetabeli struktuuri näide, Võrumaa kohanime täiendosade sagedusloend AVKA põhjal ja Võrumaa kohanime sagedusloend AVKA põhjal. Raamatu juurde kuulub CD „AVKA andmetabel 2008”.

Väitekirja põhiosa on esitatud gradatsiooniliselt, liikudes üksikult üldistusele, mis tipneb kõige kasutatavamate nimemallide leviku vaatlustega ja lokaalsete nimesüsteemide iseloomustusega.

Raamatus kasutatakse eesti onomastikas väljakujunenud mõisteid ja termineid. E. Saar esitab ka valiku termineist ja mõisteist, mida ta täpsustab või seletab. Seda nimekirja olnuks soovitatav laiendada, eriti neil juhtudel, kus töös kasutatakse mõisteid ja termineid selgelt teistviisi, kui eestikeelses nimeuurimises seni tavaks on olnud. Näiteks vajanuksid täpsustamist terminid *nimetihedus* ja *kogumistihedus*. Seni on esimene olnud pigem hüpoteetiline, tõenäosuslik suurus (v.a E. Kivi-

niemil, kel see paistab olevat võetud Soome põhikaardilt, kus nimetihedus on korreleeritud rahvaarvu ja asustustihedusega), teine on mõõtnud sedelite arvu ruutkilomeetri kohta. Digitaalsete andmebaaside jaoks tuleb leida uus mõõtmiskriteerium ja ühik. See küsimus oleks vajanud põhjalikumat esitust, praegu jääb tööst mulje, et sisuliselt tähistab autoril termin *kogumistihedus* ebamäära tsooni senise „kogumistiheduse” ja „nimetiheduse” vahel.

Töö on objektikeskne, lähenemine sünkrooniline, väitekirja üldisem eesmärk on nimetüpoloogiliste tegurite selgitamine ja Võrumaa materjali tüpoloogiline ettevalmistamine diakrooniliseks uurimistööks. Sünkrooniaga piirdumine on töö selles järgus põhjendatud, kuid kaitsmisel tekitas küsimust funktsionaalsete mudelite kasutamine etimoloogiliselt läbitöötamata materjali puhul. E. Saare raamatus, kus on tegemist kõige tavalisemate, etimoloogiliselt läbipaistvate nimedega, töö niisugune järjekord siiski probleeme ei tohiks tekitada. Kasutades E. Kiviniemi lähedast metoodikat, on selgelt välja toodud Võrumaa kohanime struktuuritüübid ja nimetüübid – a) lähtudes põhiosast, sh liigisõnast, b) lähtudes täiendosast – ning üldistused nimetüübiti ja lokaalsed nimesüsteemid. Siin seal raamatus ette tulevatel ekskurssidel diakrooniasse tunneb Evar Saar end märksa ebakindlamalt. Ei tahaks nõustuda kirjanepiku *Saggeküllä* ühendamisega tänapäeva nimekujuga *Suukülä* (2.5.1). Kui kirjanepik kuidagigi väljendab kunagist hääldust, siis kus on siin lühenemine? Teistsugused on ju kõik häälikud, välja arvatud nimealguline *s*. Sellest vist küll on vähe, et ühendada nime kirjanepik tänapäeva nimekujuga. Järeldus, et külanimi on millalgi vahetunud, oleks tõenäosem.

Väitekirja teoreetilise alusena märgib Evar Saar soome onomastikakoolkonna, eriti E. Kiviniemi ja K. Zilliacuse töid. Seega jätkab ta eesti onomasti-

¹ V. Päll, Põhja-Tartumaa kohanimed I. Tallinn: Valgus, 1969, lk 5.

ka senist traditsiooni, et teooriad tulevad Eestisse Soome uurijate vahendusel ja alles vähemal määral Saksamaalt (millel ka E. Saar lühidalt peatub) ning mujalt. Esmakordselt on eesti keeles antud kriitiline ülevaade senisele eesti gi nimeuurimisele aluseks olnud teoreetilisele toodangust. Soome süntaktilis-semantilisest koolkonnast lähtuv E. Kiviniemi „Perustietoa paikannimis-tä” (1990) paistab olevat E. Saare raamatule teataval määral eeskujuks. Paremaid tööolusid ja rohkemaid vahendeid kasutavad Soome onomastikud toimivad filtrina, mis sõelub Eesti gi jaoks välja sobivad trendid ja probleemid – tänu keelesugulusele saab Eestis neid sõeliseid kasutada ja eeskujuks võtta. Üldse on käesolev töö suunatud eeskätt soome lugejale: võrdlusena on eelistatud just soome uurijate tulemusi, jättes tagaplaanile vastavad (võib-olla tagasihoidlikumad) eesti materjalid. Dialoog E. Kiviniemi mainitud teosega asetab väitekirja laiemasse raami, kui see üksnes eesti võrdlusmaterjali kasutamisel võimalik oleks, kuid huvitav oluks rohkem näha Võrumaa kohanimede suhteid ka muu Eestiga.

Väitekirjas on oskuslikult kasutatud praktilise nimeteooria elemente (teatavasti on onomastikas teooriaga suhteliselt kehvasti: üldiste, filosoofiliste nimeteooriatega pole konkreetse kohanime materjali uurijal palju teha). Hinnatav on kriitiline lähenemine erinevatele käsitlustele ja senistele nimeandmis-põhimõtete kirjeldustele osas 1.3. Et väitekirja astub dialoogi eeskätt E. Kiviniemiga, siis oleks oodanud veidi pikemat peatumist metonüümial, millel on Soome nimistus oluline koht, kuid mille osa Eestis näib olevat nimemoodustuses kas väiksem või ei ole kindlaks tehtav (puhas näide on Võrumaa *Kärevere sild*, mis on nimetatud Tallinn–Tartu maantee Kärevere silla järgi).

Peatükis „Võrumaa kui kohanimekeskkond” antakse vajalikke taustteadmisi: alade loetelu, loodus, asustuse

kujunemine ja selle struktuur XX sajandi algul, isikunimed. Maastikuliselt teistest lahus oleva üksiktalukülaks nimetamine on mujalgi Eestis pigem reegel kui erand (vrd 2.5.2). Pigem on ajaloolaste küladefinitsioon teoretiseering ega peegelda rahvapärast keelt.

Järgneb peatükk „Nime saanud kohad ja nimede apellatiivsed põhi-osad”. Tänuväärne on lisandus kogumismetoodika tõttu tekkiva kallutatuse kohta, mis soosib kaardi abil ja kaardi jaoks kogumise puhul asustusnimesid, kuid arutlusest on välja jäänud tänapäeva (laenulise) geograafia ja eesti talupoja maastikujaotamise võimalik erinevus. Geograafia mõisted ei pruugi kokku langeda nende mõistetega, millega opereerib keelejuht (Saaremaal näiteks ilmnes niisugune asi). Sellest tulevalt on ülimalt tähtis, et koguja valdaks murret, eriti maastikusõnavara. Evar Saarel on selleks vajalik murdeoskus olemas. Objektikeskse lähenemise puhul tekib küsimus: mis ja kelle jaoks mingi üksus on objekt? Peatükis on vaatluse all nime liigisõna ja tähistatava objekti suhe. Eraldi on käsitletud 24 kõige levinumat liigisõna ja levinumaid artefaktinimetusi liigisõnadena. Autori väga hea maastikutundmine on lubanud senistest käsitlustest palju suuremat täpsust, murdesõnade tähenduste esitamist oodanuks siiski rohkem nii arvuliselt kui ka sisuliselt. On tehtud ka statistikat: esitatud märknimede jagunemine objektiliikide kaupa ning vaadeldud, kui suurt osa eriliigiliste kohtade nimedes katavad liigisõnadena kesksed terminid. *Keskne termin* väärinuks esitamist ja lahtiseletamist ka sissejuhatavas osas alfabeetilisest nimekirjas. Edaspidises kohanime liigisõnade uurimises läheb seda Evar Saare täiendust arvatavasti vaja. Võrumaa kohanimes esinevad keske terminina liigisõnadena eeskätt üle-eestilised maastikuterminid, kitsama levikuga murdesõnad on liigisõnadena marginaalsed.

Peatükk „Kõige levinumad täiend-
osad” (ja etteruttavalt öeldes ka järgmi-
ne peatükk) on eesti onomastikakirjan-
duses täiesti uus tase. Eesti kohanime-
de kirjeldamisel on lõpuks ometi jõutud
ka kõige levinumate leksikaalsete
nimetüüpide tüpoloogilise käsitlemise-
ni. Täiendosade käsitlese juhatab sisse
eraldi alajaotus nende loendamise ja
rühmitamise põhimõtetest. Täiendosade
loendamisel on kaasa haaratud kõik
nimeobjekti eristava funktsiooniga
nimeosad vastandina nimeosadele, mis
näitavad koha liiki või mille funktsioon
on koha nimetamine.

Väitekirjas on leitud täiendite ots-
tarbekas süstemaatiline jaotus ja kom-
menteeritud tabelid tagavad ülevaat-
likkuse. Peatükk on väga sisutihe ja
pakub rohkesti uut teavet. Autoril on
piisavalt üldistusvõimet, mistõttu pea-
tükk ei ole muutunud lihtsaks fakti-
puruks.

Peatükis „Kõige harilikumad nimed
ja nimemallide levikud” esitatakse kõi-
ge arvukamate objektiliikide kõige
harilikumad nimed ja nende süntakti-
lis-semantilise analüüsi tulemused ja
võrreldakse Võrumaa kohanimeand-
meid muu Eestiga. Peatükk on varusta-
tud nimekaartide ja kommenteeritud
tabelitega. *Kuku*-nimedele võiksin lisa-
da, et neile on lähedased tõenäoliselt
ka *a*-lised *Phl Kukka* (küla) ja *Põi
Kukaste mägi*, *Krj Kukaste* (tal),
samas sekundaarnimi *Kukaste auk* (vrd
vepsa *kukkaz*) ning *Põi Kukkiskivi* <
kukkis 'kikkis'. Kahtlane, kas ikka
Kukumäel on midagi käbiga tegemist,
iseasi, kui see on hiline rahvaetümolo-
ogia. Muidugi oleneb kõik kohanime-
de vanusest.

Peatükis „Lokaalsed nimesüsteemid”
tuuakse keeleväliseid parameetreid,
mis kohanimesüsteemi kujunemist on

mõjutanud. Nenditakse Võrumaa jagu-
nemist kaheks kultuurilise seaduspära
järgi: a) isikunimed on allutatud taluni-
medele Lääne-Võrumaal, b) talunimed
on allutatud isikunimedele Ida-Võru-
maal. Paistab, et küla areng on olnud
Võrumaal ja Saaremaal erinev. Saare-
maa on olnud suures osas pikka aega
väga tihedalt asustatud ja enamik vaba
ning maata tööjõudu oli sunnitud välja
rändama. Seevastu näiteks toodud Põl-
vas ilmselt loodi vabale maale rohkesti
uusi talusid. Muidugi on ka Saaremaal
tekinud uusi, senises kõnepruugis
hiliseid talusid, kuid üldine tendents
on olnud siiski nimede kadumisele.
Samm edasi keelevälise nimemudeli
poole on taluelaniku nimesfääride for-
muleerimine ja iseloomustamine ning
paikkondlike nimesüsteemide kirjelda-
mine. Tundub, et mitme asjaolu poolest
erinevad Võrumaa lokaalsed nimesüs-
teemid neist, millega allakirjutanu on
kokku puutunud Saaremaal ja Lääne-
Eestis.

Evar Saare väitekirja on kirjutatud
heas eesti keeles, ainult paaris kohas
tuleb ette mõningast sõnastuse kohma-
kust. Ülevaatlikkust lisavad tabelid ja
kaardid. Trükises on leitud teooriale ja
näitematerjalile sobiv vahekord, kogu
töö aluseks olnud materjali leiab kasu-
taja CD-lt. Kui üldse midagi ette heita,
siis seda, et võrdlus muu Eestiga on
jäänud väga piiratuks. Väitekirja ter-
viklikkusele tuleb see aga võib-olla ise-
gi kasuks. Evar Saare raamat on jää-
mäe tipp, jäämäest annab mingi ette-
kujutuse CD. Raamat avab edasiseks
uurimiseks väreavaid nii autorile endale
kui ka kõigile teistele, kes huvituvad
eesti kohanimedest.

MARJA KALLASMAA